

YNGLINGALAGET. EN GENGÅNGARE I SAMHÄLLET.

Av

SIGURD ERIXON.

År 1915 gjorde jag följande anteckning i Färnäs by i Morasn, Dalarna, rörande en där numera alldeles bortlagd sed:

Varje ogift ung man, som konfirmerats, måste tillhöra en förening av den manliga ungdomen i byn. Denna hade funnits sedan urminnes tid, men var nu upplöst.

I spetsen stod en älderman eller föreståndare, som nyvaldes för varje år vid Mikaelitiden. Man höll då stämma, som kallades »ritterstämma». Vid denna avdömdes straff, böter och dylikt, varjämte föreståndare valdes. Efteråt hölls supkalas.

När en pojke »gått fram», d. v. s. konfirmerats, skulle han inträda i ungdomsföreningen och därvid betala 18 skilling. Vägrade han i vändningen, blev han bötfälld. I detta som i andra pliktfall tvangs han till underkastelse, till exempel genom att instängas i ett svinhus, tills dess han mjuknade.

»Ungdomen» har också haft sina stadgar, som till och med varit upptecknade. De voro dock nu förstörda, men meddelaren refererade ur minnet inledningsorden: »Då vi veta, att det är nödvändigt för för var och en och för ungdomen isynnerhet» — att förhålla sig väl etc. — — »så hava vi upprättat en del paragrafer, som gälla för ungdomen så väl för dag- som nattetid.» Innehållet för övrigt utgjordes mest av bestämmelser angående stadgebrott, böter o. d. Enligt meddelaren skulle stadgarna ha omredigerats någon gång vid 1800-talets mitt, och det var osäkert, om de förut varit nedskrivna.

Brotten bestodo i pojkstreck, såsom att kasta sten på hustaken, att slå sönder fönsterrutor, föra oljud, stjäla frukt, kålrötter eller rovor samt att om vardagarna vara ute efter kl. 10 e. m. Bestämmelserna gällde vidare att var och en skulle böta:

om han kom för sent till kyrkvallen vid »förstgångsringningen» den söndag vid Mikaelitid, då katekism- eller husförhör höllos, likaså om han kom för sent till »ritterstämman», som hölls vid samma tid,

likaså om en yngling, stadd på nattfrieri hos en flicka, icke gav sig till känna, då de andra kommo och bultade på dörren och ville in,

likaså om han låste igen dörren utifrån för en flicka och den yngling, som uppvaktade henne.

Flera bestämmelser kunde ej meddelaren erinra sig.

Böterna utkrävdes i pengar. Största delen härav användes vid supkalaset efter stämman, men en del pengar skulle också givas åt spelmannen, vadan således supkalaset avslutats med bal.

Denna ynglingaförening i hjärtat av Dalarna äger ett särskilt intresse genom sin nära överensstämmelse med liknande samfund i Tyskland och Schweiz. Att dess organisation och stadgar lånat drag från bylaget och skråna utesluter icke, att vi här ha att göra med en gengångare från mycket gammal tid. Att medeltidens religiösa gillen, skråväsendet och studentorganisationen påverkat allmogens samfundsliv i stor omfattning är säkert. Till sin stomme är detta dock uråldrigt, och en hel del likheter bero endast därpå, att de utifrån införda organisationstyperna och umgängesformerna bottna i samma förutsättningar som till exempel bylaget och bjud- och byteslaget. Dessutom kan man ofta under de yngre och lånade dräkterna urskilja den hemvävda vadmalen.

Det gäller därför att icke låta avskräcka sig av materialets söndersplittrade och halvtutplånade karaktär. Det är för stora värden, som här stå på spel, om vi nämligen någonsin skola få se kött och blod kring de ben, som arkeologerna gräva upp. Behovet att få en inblick i hur utvecklingen tett sig, innan vi hunno fram till vikingatidens ätteväsen och medeltidens gillen och skrán, är så påtagligt,

att alla möjligheter till att taga vara på de rester av uråldrigt samfundsliv, som bevarats hos allmogen, måste utnyttjas. Sådana äro också enligt min mening att finna i den åldersklassindelning, som ända in i vår tid bestått hos allmogen — om också endast i ruiner.

Heinrich Schurtz har i sitt ypperliga arbete »Altersklassen und Männerbünde», utgivet 1902, djupgående analyserat dessa problem i sin helhet och sammanställt material från jordens alla hörn. Diskussionen härom har sedan ofta varit uppe inom sociologin. Han utgår från att åldersdifferenserna likaväl som könsskillnaden spelat den största roll för samfundets utdaning. Samfundsinстинkten är kraftigare utbildad hos männen än hos kvinnorna. Det är därför framförallt männen, som i viss motsättning mot kvinnorna och familjelivet sammanslutit sig och bildat rent manliga samfund, vilka å sin sida fördela sig i åldersklasser. En enkel uppdelning av männen i 3 eller 4 åldersklasser: gossar, ynglingar, män och gubbar finnes ända från de mest primitiva folk och uppåt. Det händer då också att kvinnorna som en reflex härav gruppera sig i motsvarande grupper.

Framförallt är det ynglingarna, som framträda mera direkt organiserade. Deras samfund utbildas gärna till slutna klubbar eller hemliga sällskap.

Redan 1893 hade Herman Usenerer i ett föredrag under titeln »Über vergleichende Sitten- und Rechtsgeschichte»¹ sammanställt en massa vittnesbörd om slutna ynglingasällskap hos de flesta folk i Europa liksom hos greker och romare under antiken. Han hävdade också dessa föreningars stora ålderdomlighet. Däremot höll Richard Andree ännu i Braunschweiger Volkskunde² före, att dessa samman slutningar i Tyskland utgingo från studentlivet.

År 1896 belyste Erich Ziebarth³ ytterligare ynglingaförbundens förekomst i Grekland. Först genom Schurtz ställdes dock dessa

¹ I Verhandlungen der 42. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Wien 1893, Leipzig 1894, sid. 22 ff., nytryckt i Hessische Blätter für Volkskunde, Band I, H. 3.

² Richard Andree, Braunschweiger Volkskunde, 1896, sid. 236.

³ Erich Ziebarth, Das griechische Vereinswesen, Preisschriften gekrönt und herausgeg. von der F. Jablonowskischen Gesellschaft zu Leipzig, 1896.

företeelser i sitt allmänna etnologiska sammanhang, varvid deras stora betydelse för samfundsutvecklingen i dess helhet klart framstod. Senare har materialet för Europas vidkommande oavslutligt ökats, mest från Tyskland och Schweiz. I sistnämnda land är det framförallt Hoffmann-Krayer och hans lärjungar, som givit de viktigaste bidragen.¹

Slutligen har den gamle folkpsykologen Wundt upptagit dessa idéer i sin nya upplaga av *Völkerpsychologi*² och gjort ett försök att med hjälp härav rekonstruera samfundsutvecklingen även under Europas förhistoriska tid. Detta försök med sina många brister är i sin logiska utformning icke utan sin genialitet och torde i vissa delar även kunna stå sig — tillsvidare åtminstone.

För Sveriges vidkommande hava Hammarstedt³ och Wikman⁴ berört företeelsens förekomst hos vårt folk. Jag vill här göra en överblick av en del hithörande seder och föreställningar hos svensk allmoge, i första hand de, som belysa ynglingarnas organisation.⁵

Första gränslinjen är vid könsmognaden, d. v. s. 14 eller 15, stundom 16-årsåldern. Den avgränsar gossarna ifrån ynglingarna. Nästa huvudetapp är giftermålet, som hos vår allmoge vanligen synes ha ingåtts mellan 18 till 22 eller 23 år. Det är således mellan dessa gränser, som ynglinga- eller ungkarlsståndet ligger.

¹ E. Hoffmann-Krayer, *Knabenschaften in der Schweiz*, i *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 8 årg. sid. 81 f., 161 f. och där citerad litteratur. Jämför också t. ex. uppsatser i årgångarna 19 och 21 av samma tidskrift samt Hans Bächtold, *Die Gebräuche bei Verlobung und Hochzeit*, i *Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde II* (1914). Bland tyskar kan nämnas Gustaf Schutter, *Der Siebenbürgisch-Sächsische Bauernhof*, 1896; bland fransmän Bugiel i *Bull. et mém. de la Soc. de'anthropol. de Paris*. Tome 10, ser. VI, 1919.

² Wilhelm Wundt, *Völkerpsychologie B. 7—8: Die Gesellschaft*, Leipzig 1917.

³ N. E. Hammarstedt, *Kvarlevor av en Frösritual i en svensk bröllopslek*, i *Svenska Landsmål* 1911, sid. 489 f., samt Tacitus, *Germanerna*, översättning 1916.

⁴ K. Rob. V. Wikman, *Mickelsmässeder i Vörå och Oravais, Hembygden*, årg. 6, sid. 34—37, samt *Tabu- och orenhetsbegrepp i nordgermansk folktro om könen*, i *Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland*, 135: *Folkloristiska och etnografiska studier II*, sid. 1 f.

⁵ Undersökningen bygger till största delen på material från mina byundersökningar, som pågått sedan 1912. Dessa citeras efter året för uppteckningen. Bland de av mina medhjälpare, som därvid bidragit, äro här främst att nämna S. Rothman och E. Sandback.

Den, som icke gifte sig, betraktades som halft förlorad, och gamla ungarlar voro ytterligt sällsynta.

Som så ofta motsvaras de etnologiska kategorierna av språkliga I Boda och Leksands socknar i Dalarna skiljer man mellan pojkar, d. v. s. småpojkar, och »stur-» eller storpojkar, som konfirmerats.¹

Konfirmationen ligger mellan 14 och 16 år och motsvarar således manbarhetens inträdande. Detta är ett allmänt drag i Europa, ty kyrkan har med praktisk blick förlagt konfirmationen just på denna punkt för att därmed själv övertaga den invigningsceremoni, som måste ha förefunnits. Alltid sammanfaller dock icke konfirmationen med ståndsförändringen. I Boda socken, Dalarna, räknades pojkar ej såsom storpojkar förrän ett år efter konfirmationen. Under mellantiden kallades de »kuntpojkar» och behandlades av de äldre närmast som barn.² I Rättvik har man åtminstone i senare tid fått »läsa sig fram» först efter uppnådda 16 år, och gränsen har där förlagts till denna ålder.³ Men i en del socknar i Västerbotten räknades manbarheten oberoende härav från 16 år, och i andra socknar i Västerbotten och Ångermanland har den räknats så sent som från 18 år.³ Såsom jag nedan skall visa kunna dock dessa förskjutningar vara imaginära och istället motsvara en uppdelning inom ynglingagruppen.

Det gamla och mest spridda namnet på ynglingen var dräng, som först i senare tid fått sin bibetydelse av tjänstedräng. På våra runstenar är »god dräng» en äretitel. Storpojken eller drängen kallas också ungarl samt t. ex. halv- eller helkarl, såsom i Västergötland, Småland och Skåne, medan benämningen strek nyttjas i Jämtland.⁴ Småpojkar ha härifrån skilda benämningar, vanligen med något förklenande betydelse.

Den gamla rättstermen övermage, d. v. s. oförmående eller omtydlig, lever kvar i folkspråket i t. ex. Marks och Bollebygds

¹ Byundersökn. 1918 och 1919 (i Nordiska Museets arkiv). Termen storpojke finnes också i samma funktion i Vörå och Oravais' socknar i Österbotten enligt Wikman, anf. arb. i Hembygden VI sid. 35.

² Byundersökn. 1919.

³ Byundersökn. 1918.

⁴ Enligt medarbetaren i byundersökningarna i Jämtland docent Herman Geijer.

härader i Västergötland. Av särskilt intresse är benämningen »vanvetting», som jag hört i södra Östergötland på pojkar, som ej gått och läst. Enligt folktron kunde sådana liksom djuren se det som annars är osynligt.

Den gifte mannen har jämte karl och man en hel rad klassnamn, såsom bonde, husbonde, danneman, byman, granne etc., liksom det mindre vördsamma gubbe, som egentligen betyder klump. En motsvarande namngivning efter åldersgrupperna förefinnes också på spinnsidan. Såsom synes härav, är den av Schurtz framhävda fjärde åldersklassen, de gamla, egentligen icke markerad i språket. Dock finnas ju benämningar som gammelgubben och gammelgumman, men de betraktades väl knappast som någon avskild klass annat än när de dragit sig tillbaka från jordarbetet för att leva på undantag eller såsom det plägar kallas i övre Sverige »födoråd» eller »fördel».

Den skillnad, som uppenbarar sig i språket, motsvaras av realiteter i livet, icke blott i fråga om rent kroppslig och själslig utveckling utan även i seder och skyldigheter, umgänge, nöje, arbete, delvis också i dräkt.

För den primitiva fantasin utgjorde människolivet icke en oavbruten utvecklingsprocess, utan gränserna vid könsmognaden och giftermålet uppfattades som *hopp* med karaktär av död och återuppståndelse. Den gamla människan ersattes av en ny. Denna tanke är genomgående i initiationsriterna hos primitiva folk och kan även spåras hos vår allmoge. Många drag i studentkorporationernas och skrånas depositions- och invigningsceremonier utgå ursprungligen från dylika åskådningar.

Gränserna skärptes ytterligare genom tabuföreskrifter och rituell magi.¹ Det råder här en växelverkan mellan sociala och magiska faktorer, som aldrig torde kunna särskiljas. Tabubuden äro den sociala organisationens negativa sida. Deras studium är knappast mer än påbörjat i vår inhemska folklivsforskning.

Konfirmationen betecknar ofta genombrottet för individens arbetsår. Barnen måste då börja taga en helt annan del i de äldres arbeten än

¹ Jfr Wikman, anf. upps. i Folkloristiska och etnografiska studier, II.

förut. Det har ju också varit mycket vanligt, att bondpojkarne då togo sig tjänst hos främmande. Värderingen av ynglingarnas prestationer kunde föranleda en ganska vidlyftig uppdelning i två ända upp till fem grupper. Detta är dock icke ursprungligt.

Det finnes också exempel på, att de okonfirmerade voro *förbjudna* att deltaga i de äldres arbeten och företag. Betecknande nog fingo pojkarne först efter konfirmationen deltaga i vargskall och motsvarande företag.¹ Sannolikt är detta en direkt kvarleva av att jakten och fisket, liksom krigståg, voro förbehållna de vuxna männen. Barnen voro ju knutna till hemmet och fingo, i den mån de kunde, biträda kvinnorna i hushållet och vissa sidor av jordbruket.

Ehuru bränvinsbränning och ölbrygd skedde hemma och tillgången var riklig, har det i flera landskap, t. ex. i Ångermanland, Västergötland och Småland² varit förbjudet för barn att »smaka något starkt». Då motsatsen kan påvisas, t. ex. vid särskilda barn-gillen i Leksand och Floda i Dalarna,³ där bränvinsskålar gingo kring som vid de äldres dryckeslag, beror detta på sekundär kopiering av de vuxna.

I Västbo härad i Småland var det enligt Gasslander⁴ på 1700-talet förbud för gossarna att använda tobak, förrän de voro »fullkomlige drängar». Bröto de häremot, blevo de begabbade av alla. Här har förbudet överförs på en senare införd njutningsvara.

Mellan ynglingarna och de gifta männen torde knappast några motsvarande skillnader kunna påvisas.

De rättsliga källorna avspeglar mindre än man skulle kunna vänta av manbarhetsålderns betydelse. Myndighetsåldern, som nu är framflyttad till en tidpunkt, som närmast motsvarar giftermålet, har dock tydligen hos germanerna ursprungligen uppnåtts vid köns-mognaden, men under landskapslagarnas tid fixerades detta moment till 10 eller 12 år, senare till 15 eller stundom 14 och 16 år. Hårda

¹ Så exempelvis i Östergötland. Byundersökn. 1912—1913.

² Byundersökn. 1917 och 1918.

³ Byundersökn. 1918 och anteckn. i Nord. Museets arkiv av O. Bannbers.

⁴ Gasslander, Beskrifning om allmogens sinnelag i Wässbo hd. Nytr. i Sv. Lands-mål, Bil. I. 3. 1895.

straffbestämmelser finnas redan i medeltidslagarna för kränkning av flickor under 15 eller 16 år.

I kyrkligt avseende innebär ju konfirmationen en direkt mogenhetsförklaring, som framförallt medför rätt till deltagande i nattvardsfirandet. Ofta visar det sig emellertid, att allmogen ville gå längre än kyrkolagen vid särhållandet mellan barnen och de konfirmerade. Ett exempel från Torslunda socken på Öland är belysande. Vid en sockenstämma 1833 utsträcktes rätten till »insjungning» av lik även till okonfirmerade. Detta hade förut utan stöd i lag och förordningar varit förbehållet de äldre.¹

I det dagliga livet rörde sig de manbara ynglingarna och flickorna friare än andra åldersgrupper. I ett dannemans-skåltal, som Bureus citerar i »Sumlen», kallas de också »drenger och annat löst partij». Under större delen av året har ungdomen legat ute i loft, bodar och fähus och icke stått under direkt uppsikt av de äldre. Annorlunda var det med barnen. Man hindrade dem från att vara ute om kvällarna, och påträffades en barnunge ute i Leksands by en kväll, ropade de äldre: »Klocka nio, rast dig hem!» Deras liggplats har också varit inomhus hos föräldrarna i stugan.

En utpräglad penalism har härskat bland ungdomen i bondbyarna. De äldre övervakade noga att deras företrädesrättigheter icke trädades för nära. Hån och begabberi följde den pojke, som ville smyga sig med de äldre, innan hans tid var inne. Redan tendensen härtill kunde straffas med bastonad eller den särskilt i Dalarna gouterade metoden att stänga in den unge brottslingen över en natt i en svinstia eller bastu. Denna jurisdiktion utövade ynglingarna själva. — Som husbönder och fäder regerade de gifterna männen så gott som oinskränkt i byarna. Att ynglingarnas friheter dock voro ganska vidsträckta är tydligt. Men där de i ord eller skrift formulerat syftet med sina gillen och sammanslutningar, där äro ordning och skick ledmotiv samt vördnad och lydnad mot de äldre.

Även i dräkten förefunnos olikheter mellan åldersgrupperna. Någon ingående undersökning därav är dock icke genomförd. Mest

¹ Sockenstämmoprotokoll 28/5 1833, excerpt i Nord. Museets arkiv av A. Billow.

utpräglad är ju skillnaden mellan gift och ogift kvinna, framförallt ifråga om hårets behandling och den därmed sammanhängande huvudbonaden, men även i färgvalet. Beträffande männen äro svårigheterna långt större för forskningen på grund av mansdräkternas känslighet för moderna. Skillnaden mellan barn och yngling är mest påvisbar. Den speciella barndräkten plägar ju ofta avläggas vid konfirmationen och ersättas av de egentliga karlkläderna, vartill i många landsändar även räknats *hatten*, som där ej nyttjats av småpojkar. Hatten utgjorde redan under medeltiden ett av den frie, vuxne mannens värdighetsattribut liksom käppen, som i detta fall ersätter vapnet, varur husbondekäppen i stort sett kan visas ha direkt utvecklats. Det tydligaste exemplet härpå är käppyxan.¹

Ursprungligare manliga dräktskillnader, som kunna påvisas ha förefunnits även hos indogermanerna och som markerades vid eller sammanhännga med initiationsriter, äro väl däremot nu så gott som utplånade hos vårt folk.

Klarast framträder emellertid ungdomens särställning gentemot de yngre och äldre i umgänget. Ynglingarna ha, där de bildat ett verkligt lag, haft egna slutna fester, men vanligen firades dock helgdagar och helgdagsaftnar i lekstugor eller gillen tillsammans med flickorna. En för ynglingalaget ensam nyttjad umgängesform mellan könen är nattfrierierna, som huvudsakligen kvarleva i Svealand och Norrland, även om spår därav finnas söder ut, t. ex. i Småland. Däremot umgingos ynglingarna ogärna eller ej alls annat än i familjen med de okonfirmerade. Dessa voro framförallt utslutna från deltagande i nattfrierierna, och om de sökte följa med på dessa, blevo de straffade och förföljda. På samma sätt är det först konfirmationen, som öppnade tillträde till lekstugor och ungdomens speciella gillen och fester.

Byn är organiserad såsom ett de gifta männens förbund. Till bystämmor och bylagets särskilda fester hade ynglingarna icke tillträde.

Förefintligheten av en viss organisation av ynglingaklassen framgår först och främst av dess invigningsceremonier.

¹ Jfr sid. 114.

Egentliga initiationsriter äro dock icke längre påvisbara. Konfirmationen är den allmänna invigningen. I övrigt kunna några exempel anföras för att belysa övergången.

I *Hornborga by* i Västergötland skulle ynglingen, då han gått och läst och räknades till »de store» och var »halvkarl», bjuda på ett stop bränvin.¹

I *Åkarps by* i Lönneberga socken, Småland, ansågos barnen först efter konfirmationen mogna att deltaga i lekstugorna och togos då upp i »sällskapet», såsom byns ogifta ungdom vanligen kallades. Men för att nå denna ära måste de nykonfirmerade pojkar och flickorna bjuda bylaget på ett kalas med kaffe och annan traktering.²

Från *Hillerstorps by*, Östra härad, Småland, har jag följande uppgift: »För längre tillbaka hade det varit så, då byns pojkar vuxit upp till karlar och skulle så att säga flyttas upp, att pojkens föräldrar strax efter hans konfirmation skulle »bjuda in honom i bylaget». Till detta kalas, som kallades »mannalag», inbjödos alla i byn. I alla händelser voro byns pojkar alltid fulltaligt närvarande. När ungdomen, pojkar och flickor, genom 'mannalag' och konfirmation sålunda uppflyttats, ansågos de mogna för bylagets lekstugor, som höllos lördags- och söndagskvällarna».²

Leksand, Dalarna. När pojkar gått och läst, skulle de »spender», d. v. s. bjuda de större på bränvin för att bli upptagna i deras lag. De skulle bestå var sitt stop. Alla byns pojkar samlades då i en gård och drucko detta bränvin.³

Färnäs by, Mora socken, Dalarna: När en pojke »gått fram», skulle han inträda i ungdomslaget och därvid betala 18 skilling. Gjorde han ej det, blev han bötfälld.⁴

I *Österbotten* i Finland finnas direkta motsvarigheter härtill.⁵ I *Vörå* och *Oravais* skulle den manliga ungdomen för året vid Mickelsmäss eller jul bestå de äldre bypojkar på bränvin för att

¹ Uppteckning i Nordiska Museets arkiv.

² Byundersökn. 1917.

³ Byundersökn. 1918.

⁴ Byundersökn. 1915.

⁵ Wikman, anf. arb. i Hembygden 1915, sid. 35.

få komma in i deras krets. En kanna bränvin var det vanliga. Var ynglingen fattig, gick det dock med ett stop. Detta kallades »bistå för stoupoj» (=storpöjk). Vid dansen skulle det sedan hurras för de nyinvidga, och först efteråt fingo de följa med de äldre poj-karna vid deras besök hos flickorna »å fri». En utbölning fick spendera mera eller i senare tid betala penningar.

Den skål, som av den nyinträdande skulle bekostas och drickas tillsammans med de nya lagskamraterna, är förbundsskålen i vanlig bemärkelse.¹ Den återfinnes i alla slags samfundsbildningar och är en så allmän och genomgående företeelse, att något lån från annat håll icke behöver ifrågasättas. Det samma gäller den motsvarande inträdesavgiften.

I Svealand och Norrland sker upptagningen i ynglingalaget först och främst genom att den nykomne får följa med i flocken vid nattfrierierna. I Norrland, särskilt i Ångermanland, finnes exempel på att detta varit förenat med en handgriplig invigning i själva saken och dess anständighetskrav, varvid även böter förekommo, om reglerna ej följdes. Här har då skåldrickningen, där den förekommit, följt en dag efteråt. Uppgifter finnas också att den nyinvidge hissades, så exempelvis i Hälsingland.² Stundom var detta förenat med hurrande såsom i Österbotten. Båda dessa ceremonier ha sin motsvarighet vid bröllopet.

Den intima förbindelse, som rätt mellan ynglingalagets organisation och nattfrierierna, visar mer än annat dessa företeelsers ålderdomslighet.

Emellertid måste man, så vitt jag kan se, räkna med en högre grad inom ynglingarnas åldersklass, och denna sammanhänger intimt med det erotiska livet. Det är helt enkelt en högre etapp i den förberedelse för äktenskapet, som ynglingalaget går ut på.

Redan som »styving», d. v. s. i 13 och 14 årsåldern, säger Visted,³ sluta poj-karna i Norge sig samman om lördagskvällarna och draga

¹ Jfr H. C. Trumbull, *The blood covenant*, London 1887, och N. E. Hammarstedt, *Brorskål och blodsförbund*, Fataburen 1908 sid. 220 f.

² Byundersökn. 1917—1919 samt meddelanden av intendent Nils Keyland.

³ Visted, *Norsk Bondekultur*.

flockvis kring i bygden för att besöka jäntorna. De halvvuxna togos ej på allvar av flickorna och släpptes vanligen ej in. Eilert Sundt framhåller också, att det först var vid 20-årsåldern som pojkar började »gaa til pigen for alvor». ¹ Dessa uppgifter ha motsvarighet i Sverige. Jag har förut anfört, huru pojkar i Boda socken, Dalarna, kallades kuntpojkar ännu ett år efter konfirmationen och först efter denna tid fingo namnet storpojkar och därmed deltaga i nattfrierierna. Åldern 18 år för denna rättighet i vissa socknar i Ångermanland och Västerbotten kan också sättas i förbindelse med en uppdelning motsvarande den norska. I Ljusdal, Hälsingland, skulle åldern också vara närmare 20 år. ² Ehuru ynglingarna sålunda utgjorde ett lag, var det endast de äldre, som invigts till verkliga deltagare i nattfrierierna. Det framgår ej klart i uppgifterna från Österbotten, om en liknande fördelning funnits även där.

I Hornborga by räknades ungdomen, som förut nämnts, till »de store» efter att hava gått och läst. Ynglingen var då »halvkar», tills han fyllt 18 år. Vid intagandet i laget skulle han bjuda på ett stop bränvin. När han vid 18 år blev »helkarl», skulle han också bestå bränvin, men då en hel kanna. När ungdomen i byn firade s. k. hopöl, skulle »helkararna» ha 2 supar, medan halvkararna bara fingo en. ³

När ungdomen under 1700-talet på Söderslätt i Skåne efter vårarbetet höll s. k. *höringslag*, voro både drängar och pojkar samlade. Öl och bränvin hopfördes genom sammanskott. »En huvuddräng eller helkarl, som de nämna dem», säger författaren »giver $\frac{1}{2}$ tunna öl. En halvdräng giver till laget $\frac{1}{4}$ tunna öl och 3dje komping $\frac{1}{8}$ tunna, en pöike, som får allena 1 skeppa korn sått, betalar några kannor öl och den pöike, som ej har sått, slipper med 4—6 å 8 öre. — Gossarne, som ej få dansa, som ock äro ganska starkt subordinerade under drängarne, få ock mycket vara behjälplige med inskänkningen». ⁴ Det är tydligt, att denna rangskala ej är ur-

¹ Eilert Sundt, Om Sædeligheds-Tilstanden i Norge.

² Byundersökn. 1917.

³ Anteckn. i Nordiska Museets arkiv.

⁴ Folklivet på Söderslätt under senare hälften av 1700-talet (förf. plantören Matthias Solberg) i Hist. Tidskrift för Skåneland. Band 6, sid. 400.

sprunglig, men huvuduppdelningen motsvarar, vad vi förut lärt känna.

Det finnes också exempel på att vissa kraftprov måste genomgå för uppflyttningen. Sålunda finns i Fröreda by i Järeda socken, Aspelands härad, Småland, en sten, s. k. *kampasten*, som pojkar skulle lyfta. Orkade de detta, betraktades de ej längre som halvvuxna utan sades vara »helkarlar».¹ Liknande kraftprov äro kända från Lönneberga och Högsby socknar i Småland, och jag har även antecknat bruket i Svealand, t. ex. i Närke och Västmanland.² I Ådals—Liden i Ångermanland uppgavs, att ynglingarna genom brottnings skulle visa sig »vara karlar», varefter de fingo vara med de äldre vid nattfrierierna. Från samma trakt har jag också antecknat, att ynglingarna ej fingo vara med att »gå ut på» förrän de excercerat,¹ en senare anpassning således i stil med den roll konfirmationen spelat för initiationen. På samma sätt brukade en friare i Småland avvisas, om han ej förut »varit på hea» och var »torr bakom örona».² Möjligen kan även ynglingarnas ridfärd till kyrkan³ i Vörå, Österbotten, vid Mickelsmäss, vara en kvarleva av äldre riddämlingar som mandomsprov. Dessa prestationer äga nära motsvarighet i de prov, som i olika delar av världen pålagts ynglingarna, innan de fingo tillstånd att gifta sig och varpå även i Sverige finnas, om också tämligen sekundära belägg, t. ex. i fordran på den s. k. giftasåkern i Älvdalen i Dalarna. Även hos Tacitus finnes en motsvarighet.⁴ Seden tillät icke någon att kläda sig i vapen, förrän de samlade medborgarna godkänt honom som vapenför. Då blev den unge mannen på själva tinget antingen av någon bland hövdingarna eller av sin fader eller av sina släktingar klädd i hjälm och »framea». Detta motsvarar, säger Tacitus, hos dem iklädandet av togan. Detta är ynglingaålderns första utmärkelse: förut betraktas de blott som en del av familjen, nu såsom en del av staten. På tal om chatterna har Tacitus vidare följande uppgift⁵: »Alltifrån inträdet i manbar-

¹ Byundersökn. 1917.

² Byundersökn. 1916 och 1917.

³ Wikman a. a. i Hemvännen VI sid. 36.

⁴ Jag citerar Hammarstedts översättning. Kap. 13.

⁵ Anf. arb., kap. 31.

hetsåldern låta de hår och skägg obehindrat växa, och icke förr än de nedlagt en fiende, avlägga de denna ansiktsbetäckning, vilken de genom förpliktelse invigt till en offergård åt manligheten». Detta manlighetsprov föregick således ernåendet av helkarlens värdighet.

Det synes mig som om det också snarast vore invigningen till denna, som ingått som ett huvudmoment i byarnas vårfester i södra Skandinavien.

Vid fastlagen firades på Jylland det s. k. gadelamsgillet.¹ Ynglingarna tävlade i ridning och lekar, och den som segrade blev vald till ledare eller gadebasse. Gadebassen tilldelade därefter de tävlande en flicka, ett »gadelam», som han sedan skulle uppvakta under ett år. Såsom Hammarstedt påpekat, återfinnes denna fördelning av de ogifta flickorna i en del andra folkliga vårfester i vårt land, såsom majgrevestriden,² och även kransgillet på Gottland hör väl egentligen hit. Samma slags riter ha, såsom Mannhardt³ påvisat, varit kraftigt utbildade i Tyskland. Redan Usener⁴ och Schurtz⁵ sammanställde dylika vårfester från olika delar av Europa med ynglingarnas invigningsceremonier. Även i våra bröllopslekar har Hammarstedt² klargjort motsvarigheter. Westermarck⁶ anför en sed från Skottland, som är en tydlig parallell. Det är den s. k. handfästningen, som brukades där före reformationen: »Vid de allmänna mässorna valde sig männen kvinnor att leva tillsammans med för ett år framåt. Vid utgången av denna tid ansågos de båda parterna äga fullkomlig frihet, vare sig att gifta sig eller leva skilda». Även hos primitiva stammar och en del av antikens folk ha liknande bruk påvisats.⁷ Till samma kategori måste väl också nattfrierierna⁸ räknas, även

¹ C. Molbeck, Dansk Dialect-Lexikon, 1841, art. gadebasse.

² Hammarstedt, anf. arb., i Sv. Landsmål 1911, speciellt sid. 510.

³ Mannhardt, Wald- u. Feldkulte I (1875), sid. 255 ff.

⁴ Anf. arb.

⁵ Schurtz, anf. arb. sid. 117 ff.

⁶ Westermarck, Äktenskapets historia s. 78.

⁷ Westermarck, anf. arb. s. 420.

⁸ Nattfrierierna torde härigenom vinna sin förklaring. Inom en av åldersklassindelningen given ram äro de ursprungligen reglerade av ynglingalaget i gemen och förbundna med mandomsprov och invigningsceremonier. Den förklaring P. Geijer framställt i en uppsats »Zum Kiltgang» i Festschrift für Eduard Hoffmann-Krayer (Schweiz.

om dessa äro formlösa och mindre tydligt bundna vid vegetationsriter.¹ Nattfriarierna äro i sin mest typiska form organiserade på så sätt, att ynglingalaget i flock vandrar omkring i de olika gårdarna, ehuru vanligen endast en av friarna stannar kvar. I en del landskap placeras nykomlingen av laget i en gård under ceremoniellt präglade former. Det torde icke vara för djärvt att häri se en parallell till ceremonierna vid vår- och bröllopsfesterna, och sannolikt invigdes ynglingen efter genomgångna mandomsprov. Detta urval omfattade då de äldre årgångarna inom ynglingagruppen, vilken i sin helhet synes ha varit närvarande. Atingen har denna invigning försiggått vid en särskild ungdomsfest, eller också har den ingått som ett led i en stor årshögtid, vid vilken även bröllopet firats. Riterna äro nämligen mycket närbesläktade vid dessa tillfällen. Jag tänker särskilt på kryckeståten och stabbdansen. Medan de speciella ungdomsgillena i södra Skandinavien och på kontinenten varit förlagda framförallt till våren, spelade hösten en större roll norrut. Både i Dalarna och Österbotten var det sålunda vid Mikaelismässan, som ynglingalaget firade sitt årsgille med upptagning av de nykonfirmerade. Möjligen få uppgifterna dock icke tolkas enbart som en kulturgeografisk differens utan lika mycket som tecken på att det högtidliga upptagandet i ynglingaklassen åtminstone norrut skedde på hösten, medan den festliga invigningen i den högre klassen, åtminstone söderut, var förlagd till våren.

I varje fall har invigningen varit en sak för sig. Det finnes också en del bruk, som skulle kunna tyda på att den firats särskilt. Ett sådant är det s. k. kabbölet i Västerbotten.² Det är »ett kalas, som en flicka måste göra dagen efter se'n hon legat åt en pojke». I samband därmed förekommer där också uttrycket: »sättas på kabben».

Archiv für Volkskunde 20 årg. sid. 151) synes därför ej tillräcklig. Deras ålder framgår av sedens allmänna utbredning i Europa samt hos antikens folk och primitiva stammar. Jämför F. Ch. J. Fischer, Über die Probenächte der deutschen Bauernmädchen, 1780, nytryck Leipzig 1890 och 1910; Ellert Sundt, anf. arb., och den av Geijer i hans anförda uppsats citerade rikhaltiga litteraturen.

¹ I Oravais i Österbotten var ungdomens stora fest förbunden med ett höstoffer, varvid ett får slaktades och förtärdes (Wikman, anf. arb. i Hembygden VI sid. 34), således i direkt anknytning till skörderiter.

² Enl. uppteckning i Landsmålsarkivet, Uppsala.

Att det är flickan, som höll gillet, förutsätter väl också, att ynglingen måste göra detsamma. Härmed sammanhånga vissa fingerade avstraffningsceremonier vid bröllop i Dalarna, då brudsvennerna under festens lopp deltagit i nattfrierierna.

Fröken Louise Hagberg har skildrat den s. k. björkdragningen och kryckeståten i Sverige och påvisat att »kryckebreven» med käpp och krycka övertagit samma funktion, som de egentliga bröllops-träden annars.¹ Både i Norden och på kontinenten har man vid denna sed fäst förklaringen, »att kontrahenterna ramlat ned från predikstolen eller kyrktaket och brutit benen av sig, varför de behövde stöd.

Liksom upptåget med kryckan eller kryckebrevet oftast kombineras med någon av lysningsdagarna *före bröllopet* har myten om de brutna benen fästs vid *förberedelserna* till bröllopet och ej sällan just vid nattfrieriet. Sålunda säges i Hälsingland den bryta benen av sig, som gått för långt vid nattfrieri. Möjligen gäller detsamma om en sed i Boda socken, Dalarna, att en yngling bäres på en stege hem till bröllophuset, om han som deltagare i ett bröllop överraskades med att ha givit sig ut på nattfrieri.² I Vasa-trakten i Finland sägas flickorna mista och gossarna taga »gålabenet» (golabäini), då de första natten vila tillsammans.³ Tron är således här kombinerad med fästmanskapets början.

Benämningen golaben, d. v. s. gulben, fordrar sin egen förklaring. I södra Östergötland säges den, som första gången uträttar ett göromål, »lösa gålbena».⁴ I många landskap i Sverige kallas den gulbening eller gulbenskarl, som första gången besöker en ort, en marknad eller folksamling, avslutar ett köp, deltar i ett arbete etc. Så är förhållandet i hela Norrland,⁵ större delen av Svealand⁶ och i Öster-

¹ Louise Hagberg, Krycka och kryckeståt, Fataburen 1915 sid. 129 f.

² Byundersökn. 1919. Möjligen beror denna sed på, att gästen var eller kunde vara från annan by och därför skulle upptagas i laget.

³ H. Vendell, Ordbok öfver de östsvenska dialekterna.

⁴ Dybecks Runa 1849, sid. 35.

⁵ Rietz, Dialektlexikon; Augustin, Försök till en ordbok öfver målet i Medelpad; C. J. Lenström, Ordbok öfver Helsingdialekten; Byundersökningar 1917—1919.

⁶ Jfr Rietz, anf. arb.; Magnusson, Tillägg till ordlista öfver Fryksdalsmålet, Sv. Landsmål II:2; Gustaf Ericsson, Ordlista ur Åkers och Öster-Rekarne härads folkspråk.

götland, och med någon avvikelse finnes benämningen också på Gottland¹ och i svenska Finland.² I Medelpad har Augustin i sin ord-bok följande förklaring: »gulbenskär är en, som första gången reser på en trakt och derföre måste bestå, d. v. s. bjuda på något, liksom de sjömän, som första gången passera linjen». I de flesta fall är också benämningen förenad med kravet på att den nytillträdande skall bjuda på en s. k. *gulbenskanna*. Härom yttrar biskop Herweghr i sin »Idioticon Westmannicum»³ på 1700-talet: »Gulbenskanna. Så kallas thet tractamente, som en novitius i ett skrå eller samhälle måste gifva them, som ældre æro och længre varit i lokan. Fransoserne kalla en sådan novitius bec jaune eller gulræbb, hvilket ær tagit af fogelungar, som med sina gula næbbar utvisa sin ungdom. Vi hafva satt benen istället, emedan the æfven hafva samma færg». Sannolikt har Herweghr i huvudsak rätt i sin etymologi. Namnet gulnäbb användes vid Uppsala universitet åtminstone sedan 1600-talets början på dem, som icke ännu undergått depositionen⁴ och har sin direkta utländska motsvarighet i tyska gelbschnabel⁵ och franska bec jaune, béjaune eller Beanus,⁶ som redan under medeltiden brukades vid Pariseruniversitetet i denna funktion. Därmed är dock endast förleden gul- förklarad, vilken för övrigt direkt motsvarar grön i nutidens språk. All sannolikhet talar för att efterleden -ben sammanhänger med rent folkliga föreställningar hos oss, och vi få i så fall en tydlig illustration på, hur kulturformerna utifrån fläta sig ihop med folkliga begrepp.

Den kanna, som den nykomne måste bjuda på och dricka sig in i laget med, motsvarar ju inträdeskannen i ynglingalaget. Seden

¹ Säve, Gutaord, i Uppsala univ. bibl. R: 625:3.

² H. Vendell, anf. arb.

³ I Stiftsbiblioteket i Västerås.

⁴ F. A. Dahlgren, Glossarium öfver föräldrade och ovanliga ord och talesätt. Studentdepositionen i Uppsala skildras först hos A. de la Motray i *Voyages en Europe, Asie et Afrique 1711–1725* (försvenskad 1918), varpå senare redogörelser vanligen grunda sig, men var redan då avskaffad genom kungligt påbud av år 1691. Gerom stadgar 1626 och 1655 hade den avsevärt mildrats.

⁵ Grimm, Wörterbuch.

⁶ Charles Thurot, *De l'organisation de l'enseignement dans l'université de Paris au moyen-âge*, 1850, sid. 40. Du Cange, *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*.

har med stor konsekvens tillämpats under alla slags förhållanden. Det kallas i Lappland¹ likaväl som i Danmark² att »hönse», vilket ord är lånat från tyskan och ursprungligen betyder betala avgift för inträde i laget.³ Jämför *Hansan!* Även vårt ord *gille* äger ju ursprungligen samma innebörd. Inträdesavgiften är en lösenpenning, som motsvarar skyldigheten att bjuda kamraterna.

Det är därför tydligt, att den, som började deltaga i de äldres regelrätta nattfrierier, skulle bjuda sig in i deras lag. Som novis har han stundom kallats gulbenig, men äldre och ursprungligare synes vara föreställningen, att han vid inträdet i laget bröt ena eller båda benen. Liksom vid kryckegillena finner man denna föreställning ofta hänga samman med att en trädspira eller käpp överräckes till nykomlingen. Utan någon allusion på gulben eller benbrott berättar Bureus en intressant iakttagelse från laxfisket i Torneåtrakten:⁴ »Medh kolken hafva the sådane sedh, at när en först resan skal se på huru the fiskia, tå måste han göra them gästebudh eller åtminstone gifva them penningar til en kanna öl och så q(u)ista the honom til åminnelse en grän i stranden, som närmast är till 2 famnar och en q(u)ist eller två emillan mit på». Att det icke är helt enkelt en käpp, som det här är frågan om, anser jag så gott som avgjort. Kvisten är en spira motsvarande kryckan vid lysningen. Denna livsspira överförde livets kraft och fruktsamhet till den i laget nykomne, den från ett annat stadium döde och nu återuppståndne. Att bryta benen kan då vara ett förbleknat uttryck för den gamla föreställningen om den gamla människans nedbrytande och död, och en sådan tankegång kan ha gått igen även om spiran senare uppfattats som käpp och därigenom givit nytt motiv för tanken på benbrott. Emellertid får man väl utgå från, att dessa bruk vid upptagningen i ett lag utbrett sig framförallt från åldersklassskiftena. Möjligen har i denna upplivningsceremoni ingått även piskning av den nyupptagne med livsspiran, sasom i verkliga frukt-

¹ Petrus Læstadius, Journal öfver en resa i Lappmarken, s. 129.

² Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål.

³ Tamm, Etymologisk ordbok.

⁴ Bureus, Sumlen, Sv. Landsmål, Bil. I:2, sid. 223.

barhetsriter. En dylik ingår nämligen ibland i stabbdansen i Dalarna.¹ Kanske också de daggar eller piskor, som drängarna — liksom ibland brudgummen — i vissa landsorter burit, nästan som sitt klassattribut, kunna kombineras härmed, fig. 1 och 2.

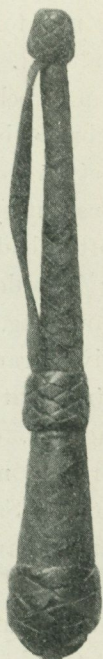

Fig. 1. Dagga, »blypiska»,
från Veddinge sn, Viske
hd, Halland. Nord. M.
54,204. L. 28,2 cm.

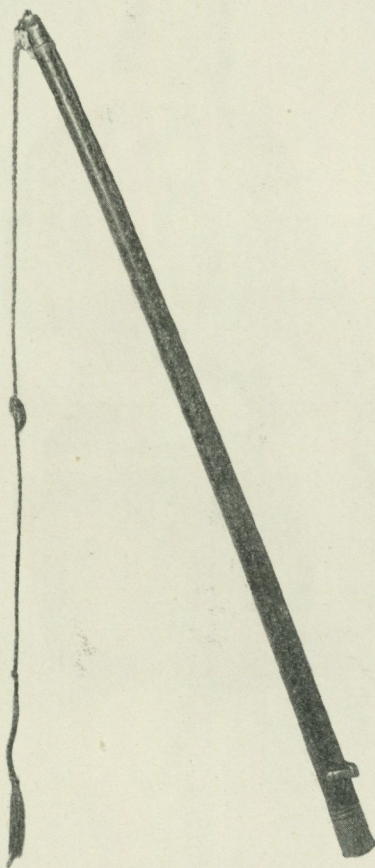

Fig. 2. Brudgumspiska från
Sorunda sn, Södermanland.
Nord. M. 84,906. L. 61 cm.

Det är nu knappast någon tillfällighet att både käpp och krycka överräckas vid lysningen. Käppen är mannens värdighetstecken och kryckan motsvarar livsspiran. Husbondekäppen synes återgå på

¹ Hammarstedt, anf. upps. i Sv. Landsmål 1911, sid. 497.

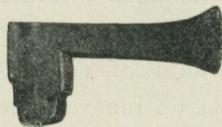

Fig. 3. Brudgumsdräkt från Säterdalen, Norge.
Efter A. Tideman i Visted, Vor gamle bondekultur.

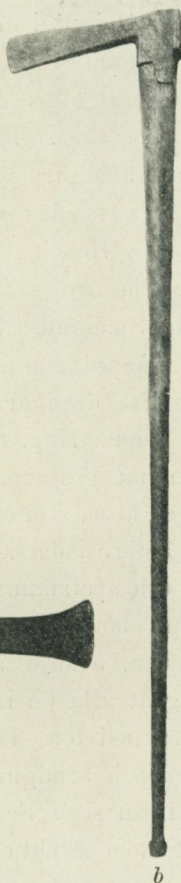
ett vapen: svärd, fig. 3, eller yxa, fig. 4—5. Båda dessa formutvecklingar kunna ju också typologiskt följas, dels i vapen-yxans utveckling till käppyxa, dels i ett flertal husbondekäppars och värdighetsstavars (liksom runstavarnas) svärdsform, åtminstone ifråga om handtaget. I stället för käpp ha också en del »kryckebrev» betecknande nog ett svärd. I brudgummens utstyrsel ingick ofta både i och utanför Norden svärd eller värja (fig. 3). Men även livsspiran har i bland influerat på föreställningarna, och man måste räkna med korsningsformer. Sålunda är väl häroldsstaven, som blivit ämbetsstav, ett slags avläggare eller dublett till härskarspiran. Då ju även vapnen i vissa fall haft religiös innebörd, såsom t. ex. hammaren och yxan, måste utvecklingslinjerna flyta ihop.

Fig. 4. Vapenryxa från Äppelbo sn,
Dalarna. Nord. M. 33,070.
L. 106 cm.

a

b

Fig. 5. *Käppyxor.
a. Uppland. Nord. M. 39,077. Br. 10.7 cm.
b. Dalarna. Nord. M. 17,186. L. 84.5 cm.

Såvitt jag kunnat se, ha emellertid ynglingarna hos vår allmoge inga klassattribut av detta slag,¹ om man frånser de nämnda piskorna eller blydaggarna samt i det möjligen härmed besläktade »morgon

¹ Annorlunda däremot inom skråna, där t. ex. gesällkäppen stundom var strängeligen påbjuden. Jfr »Conterfeije och Målareämbetets samt Konstläskande Målaregesällskapets handlingar» utg. av Styrelsen för svenska måleriarbetareförbundet sid. 122. Dr. A. Bäckström har gjort mig uppmärksam på detta belägg i den tryckta litteraturen.

stjärne»-liknande vapnet hos Öjabussarna, fig. 10. Vid vegetationsriter och invigningsceremonier ha de däremot varit utrustade med vegetationsattribut i olika former.

Vi ha här granskat de yttre konturerna av ynglingalaget och konstaterat, att dess existens som en avgränsad grupp i samhället icke kan förnekas. Innan vi ingå på frågan om dess organisation, behöver utträdet ur laget belysas.

Vanligen firades utträdet ur ynglingalaget samtidigt med inträdet i de giftas lag, d. v. s. vid bröllopet. Jag anför då tvänne exempel, som äro särskilt belysande, det ena från Dalarna, det andra från Småland. I »Hemseder i Dalom» skriver Jer. Orkborn:¹ »Andra bröllopsdagen frampå eftermiddagen äro i dansstugan samlade alla de ogifta drängarna och får då ingen gift karl vara tillstädes. Gossarna taga i ring, under en särskild 'låt' och brudgummen hissas. — Medan nu gossarna dansa i ring omkring honom, räckes brudgummen en kosa, som är fylld med dricka, hvarvid han ropar: 'gossarnas skål!' deruti dessa med full hals instämma. Derefter följer ett uppehåll och spelmannen inträder i ringen, hvarest han efter väl undfången sup börjar en ny låt eller den så kallade 'bränvinslåten'. Brudgummen, åtföljd af sin svärmor och 'broidsätan', bjuder då traktering åt alla de innevarande, och så länge detta pågår, fortfar äfven bränvinslåten. Derefter går spelmannen ur ringen, spelar den förra låten och brudgummen höjes i taket, hvarefter de 'dansa brudgummen ifrån sig'. Sedan höjes han för 3:e gången i taket, då han ur den honom räckta kosan dricker en afskedsskål för gossarna, hvarvid samma ord ånyo begagnas och i full korus upprepas. Nedkommen bjuder han gossarna farväl och få dessa nu begifva sig på dörren och icke längre qvarstadna i stugan, så kärt dem är att icke varda pliktfällda.» I deras ställe inkomma nu gubbarna, varefter brudgummen under liknande ceremonier upptages i deras lag. Detta upprepas också med bruden. Fig. 6—7 visa hur en allmogemålare i Mora sett en dylik hissning av brudgum och brud.

Även om dessa bröllopsupptåg äga en del unga drag är ledmotivet uråldrigt.

¹ Uppsats tryckt i »Norden, skandinavisk nationalkalender» 1851.

I sin beskrivning av folkets sinnelag i Västbo härad i Småland ger även Gasslander på 1770-talet en motsvarande skildring:¹ Medan det offras i brudskål och dansas med bruden är, säger han, »brudgumen sysslosatt, at gifva *Hyssöl*. För detta brukades at hyssa brudgumen, hvilket på det sättet skedde: et par af de starkaste

Fig. 6. Ungkarlarna hissa brudgummen. Allmogemålning från Mora sn, Dalarna. Nord. M. 46,895. H. 56 cm.

drängarne togo fatt på brudgummen och lyfte honom från gålfvet på armarna, då strax alla närvarande drängar understödde och slog o ring omkring honom, hvar vid han måste suppa dem til och betacka dem för den tid han varit i deras samfund, hvar vid ofta många ledsamheter förelupo, ty drängarne låtsade vilja behålla honom, och de gifte ville slita honom lös, hvilket, då drängarne voro starka och envetne, slöts med klädernas sönderslitande på hvarandra, slags-mål och oljud.

¹ Gasslander, anf. arb., i Sv. Landsmål sid. 266—67.

I dettas ställe sättes ett bord på gården, der på upstiger brudgumen och super alla drängarne til i allmänhet, och i synnerhet til den yppersta drängen i laget, då stiger han up, tackar brudgumen och super en annan til, hvar med fortfares, så länge en dräng är igen. Ordningen går här på til de gifta män, på samma sätt, som om de ogifta sagdt är, hvilka antaga honom i sit skrå».

Fig. 7. Kullorna hissa bruden. Allmogemålning från Mora sn, Dalarna.
Nord. M. 46,895. H. 57 cm.

Striden om brudgummen och bruden, hissningen och avskedsdrickningen äro utomordentligt utbredda företeelser både i och utanför Europa. Deras ålderdomlighet sammanhänger med åldersklassindelningens. En del variationer och tillsatser kunde anföras från olika delar av vårt land, men skulle här föra för långt. I Götaland brukade sålunda brudgummen krossa avskedsbägaren efter drickningen.

Ynglingalagets deltagande en corps i bröllopsfirandets olika facer är en av dess viktigare funktioner. Icke desto mindre har avskeds-

tagandet ofta skett strax före bröllopet, motsvarande den s. k. sven- eller mökvällen, på samma sätt som upptagandet i bylaget ibland, såsom t. ex. i Leksand, skett efter bröllopet vid ett särskilt gille, även om brudgummen var från samma by. Det låter tänka sig, att dessa avvikelser bero på, att ynglingalaget ofta haft en vidare utsträckning än bjudlaget, som deltog i bröllopet, liksom å andra sidan byn kunde vara större eller mindre än bjudlaget. När de bröllopsfirande parterna voro från olika byar eller bjudlag voro ju gästerna från två olika kretsar.

Det återstår nu att söka vinna någon klarhet över i vad mån ynglingalaget eller »sällskapet», såsom det kallas i Småland, verkligen varit ett organiserat samfund. Att det ofta framträder såsom sådant vid gillen, danstillställningar och sådana fester, som återgå på vegetations- och invigningsriter, kan till fullo visas. Vid sådana tillfällen uppträder gärna en ledare, motsvarande den av Gasslander omnämnde »ypperste drängen i laget» eller »gadebassen» på Jylland. På samma sätt var majgreven ofta förman vid de vårliga gilleslagen. Dessa ledare fungera ett år i sänder. Sannolikt var detta också förhållandet med den *ålderman*, som drängarna på skånska slättbygden brukade välja till huvudman för sina vår- och sommargillen. Likt en byålderman hade denne till och med knävlingar för var deltagare i laget och höll på dem räkenskap över vars och ens böter. Denne ledare motsvarar således ganska nära ungdomslagets ålderman i Färnäs i Mora, som jag omnämnde i början av denna uppsats. En dubbling av ledaren förekom slutligen i Hornborga by i Västergötland, där tvänne förtroendemän fungerade som värdar vid ungdomsgillena. En avbleknad motsvarighet till denna organisation är även påvisad i Munsala, Oravais och Vörå i Österbotten.¹ När de unga här ville bygga dansbana eller hålla kalas för ungdomen från andra byar, vilka kalas förekommo regelbundet varje sommar, så ställde man till med rådplägning, ett slags »byråd» av liknande slag som bylagets, och valde en kassör, som uppbar de »uttaxerade medlen».

¹ G(abriel) N(ikander) i Hembygden I, sid. 169.

Organisationen av ungdomens gillen, lekstugor och upptåg är byggd på samma principer som i allmänhet gjort sig gällande inom allmogens samliv, d. v. s. omgång och sammanskott. Man samlades i tur i de olika gårdarna, och mat och dryck hopfördes antingen genom mer eller mindre festlig tiggargång i gårdarna eller genom sammanskott av deltagarna själva. Härvid har på vanligt sätt en ganska ingående kontroll förekommit. Bruket var vanligt redan i förkristen tid i Norden.

Fig. 8. Majgilleskalk, »majgillesstov» av trä, rödmålad, från Ingelstorps sn, Ingelstads hd, Skåne.
Dat. 1800. Nord. M. 1,160. H. 15,1 cm.

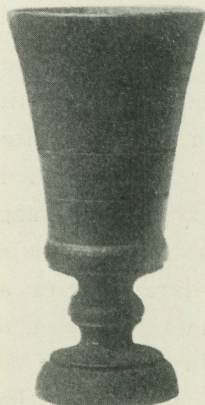

Fig. 9. Majgilleskalk, »majgillesstov», av trä, blåmålad, från Ingelstorps sn, Ingelstads hd, Skåne. Nord. M. 1,159.
H. 13,8 cm.

Dryckesseder, danser och upptåg gingo också i strängt traditionell stil. Det finnes vidare exempel på att ungdomslaget vid sidan av kassor, knävlingar och stadgar haft gemensam egendom för gillesbruk. Sådana äro tre i Nordiska Museet bevarade »majgillesstop» från olika byar i Skåne, målade i rött eller blått, vilka dessa byars ungdomslag använt vid sina dryckeslag och sannolikt tillhört lagena, fig. 8—9.

På annat ställe har jag sammanställt en del uppgifter om samlingsplatser och festlokaler hos allmogen.¹ Det ursprungliga har

¹ Studier tillägnade Oscar Almgren 19°/1119, sid. 33.

varit att sammankomsterna skedde *ute*, på bestämda platser, åtminstone så långt detta var möjligt med hänsyn till vinterkölden. Åtskilliga tecken tyda på att även bröllopen firats på detta sätt.

Ungdomen har också flerstädes haft sina bestämda samlingsplatser. Däremot torde säkra uppgifter icke kunna erhållas om särskilda hus för detta ändamål. Likväl uppgiver Oedman i sin Bohusbeskrivning, att i Tegneby på Orust enligt en gammal saga skall ha funnits, på den plats där kyrkan nu står, »ett afgudahus eller ett spelhus, ther thet hedniska *unglydet* samlades och öfwade sig i kämpande och flera dylika exercitier eller öfningar». ¹ Vi skulle möjligen här ha en motsvarighet till de primitiva folkens »männerhaus». ²

Ett särskilt problem av ganska stor etnologisk räckvidd är frågan om ynglingalagens vidd och sammanhållning utåt. Det vanligaste är, att byarna eller bjud- och byteslagen, d. v. s. vanligen husförhållningarna, hålla ihop. Exempelen på motsatsen äro emellertid ganska talrika. Det ser ut som om ungdomslaget fastare uppehållit de gamla traditionerna ifråga om sin omfattning än vad bjudlagen gjort. När t. ex. en by är delad i flera bjudlag, brukar dock ungdomen hålla ihop inom hela byn. I Västergötland och sporadiskt på andra håll, där socknarna äro mycket små, har hela socknens ungdom kunnat uppträda som ett lag. Detta torde dock i allmänhet mera gälla uppträdandet vid de *större årshögtiderna*, då de mindre lagen sålunda trädde i samverkan eller blott möttes. Synnerligen utpräglad är detta vid kyrkhelgerna i Norrland samt vid marknader. Däremot torde det vara helt andra faktorer än sammanhållning och organisation, som förklara att ungdomen från större områden än en socken drager sig ihop till vissa platser. Här är ej platsen för ett utförligare ingående på dessa frågor.

Det torde behöva nämnas, att jag ingalunda vill hävda, att en utpräglad organisation av den art, som här och där kunnat påvisas, skulle ha varit gällande överallt. Det är endast under särskilda gynnsamma förhållanden, som sådana specialutbildningar skett och

¹ Oedman, Bohusläns beskrifning, 1746, sid. 228.

² Jfr Schurtz, anf. arb., passim.

Fig. 10. Öjabuss, rekonstruktion. Efter Dybeck, Runa, 1 saml.

ofta iklätt sig lånade drag. I södra Skandinavien och Danmark har skråväsendet genom-syrat långt mera än norrut, vilket icke hindrar, att t. ex. Färnäs' ynglingalags stadgar, ålderman och en del av dess bötesföreskrifter också måste anses vara påverkade därifrån eller från bylaget. På samma sätt ha de okonfirmerade barnen i en del byar i Dalarna och Ångermanland fått sin speciella gillesorganisation från ungdomen.

Vid sidan av den vanliga typen för ynglingalag ha vi således att räkna med lokalt utbildade, strängare organiserade sällskap. En sådan är föreningen i Färnäs, och sådana ha också förekommit på Söderslätten i Skåne. I den av mig flera gånger citerade skildringen från 1700-talet av denna trakts folkliv, redogöres också för s. k. »höringslag».¹ Drängarna valde här efter vårsåddens avslutande en ålderman, som förde räkenskap på knävlingar och övervakade det obligatoriska sammanskottet av öl. Laget hade också vissa gillesregler och

¹ Anf. upps. i Hist. Tidskrift för Skåneland, B. 6, sid. 400.

stadgar, vilka nära liknade dem i Färnäs. Snatterier, buller och bråk, trätor och slagsmål voro förbjudna och bötfälldes. »Där är ock plikt», säger författaren, »på den som går ut med tobakspipa, som är eld på, utan lock». Plikten utgick i öl. Vid gillena presiderade åldermannen som en byfogde, och vid gilletts avslutning om kvällen höll han ett långt och moraliserande tal.

Utom dessa allmänna sammanslutningar samt de yrkesorganisationer, som i stil med gesällskråna förekommit vid bruk och dylika samhällen, finnas också exempel på ligor, motsvarande klubbar eller hemliga samfund, i vilka endast särskilt utvalda fingo inträde. Dylika ha sannolikt varit talrika även bland ungdomen under både förhistorisk tid och medeltiden. Det må här vara nog att peka på de s. k. Öja bussar i Väster-Rekarne i Sörmland, som Dybeck skildrat i Runa¹ De voro fruktade för sin vilda framfart och voro strängt organiserade samt beväpnade med slagvapen, fig. 10!

I en översikt av samfundets utveckling i Sverige har jag antytt åldersklassorganisationens ställning och roll i vårt folks historia.² Dess karaktär står i uppenbar motsättning mot ätteväsendet, och åldersklassernas egentliga insats skedde också långt tidigare och tillhör egentligen stenåldern eller den tid, då stammarna fingo en fastare organisation och övergåvo hordlivet. I den mån, som samfundet fullkomnades och ätten fick en dominerande roll, sjönko de äldre organisationsformerna ned i vanmakt och därmed också åldersklasserna, som dock ännu i mer eller mindre omskapad gestalt kunna skönjas hos vår allmoge, utan att medeltidens och den nyare tidens starka föreningsrörelser helt kunnat utplåna de ursprungliga dragen. Det är som gengångare från vårt folks barndom, som ynglingalaget väcker vårt särskilda intresse.

¹ Dybecks Runa. I saml., sid. 94 f., II sid. 13.

² Sverges Folk, utgiven av I. Flodström, Stockholm 1918, sid. 366, 397 ff.